

הגמשה וגיוון של ארגון הלימודים

רוח לסיכום שלוש שנות התנסות בפיתוח היוזמה והטמעתה

מטרת היוזמה לשבור את האחידות של ארגון הלימודים בבית הספר, כך שיתאים בצורה טובה יותר לצורכי ההוראה, הלמידה ופיתוח היכולות.

היוזמה להגמשה ולגיוון של מערכת השעות פותחה בידי דר' גיל גרטל, היא מופעלת זאת השנה השלישית בבית הספר בן גוריון בגבעתיים, בהובלת כרמית גלעדי, מנהלת, וטלי ויסמן, סגנית. בשנת 2021 הצטרף ליוזמה בית ספר ממלכתי א' בהוד השרון, בהובלת מירב פז-מודן, מנהלת, ומאיה גרנט, רכזת פדגוגית (באופן חלקי, עקב מגבלות מגפת קורונה). במהלך התקופה נערכו פגישות חשיפה עם הנהלות בתי ספר נוספים, בהם: אחדות קריית מוצקין, יובלים עמק חפר, יצחק שמיר חולון, ארזים תל אביב, גיבורי ישראל תל אביב, תיכון עירוני יד' תל אביב, מינהל החינוך עיריית ראשון לציון. היוזמה פותחה במסגרת החממו"פ, אגף מו"פ ניסויים ויזמות במשרד החינוך, בשנים 2019 – 2021, בליווי כדן קרלמן, לימור מלר קינן ועודד פלדמן.

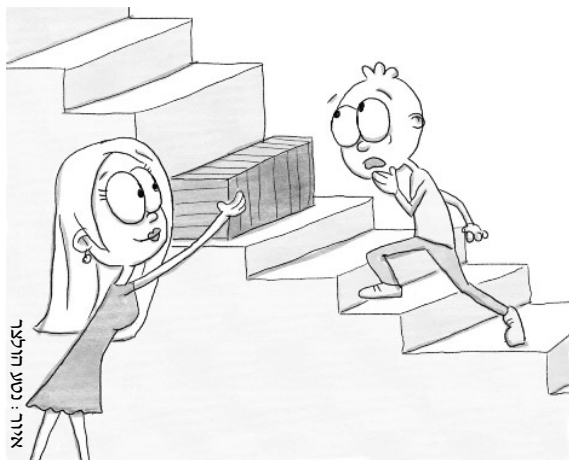
תוכן עניינים:

חלק א' – תקציר

חלק ב' – סיכום ההתנסות

1. התפיסה הפדגוגית
2. שלבים ותנאים ביישום
3. דוגמאות של יישומים
4. דוגמאות מתוך ליווי המורים

הגמשה וגיוון של ארגון הלימודים

בית הספר המאפשר

ארגון לימודים גמיש ומגוון
מאפשר למורים לממש את
מקצועיותם בהוראה,
ומאפשר לתלמידים להתפתח
מתלות לעצמאות, בלמידה.

מתלות לעצמאות

הנחות יסוד הן שהתלמידים מוכשרים ללמוד, המורים להורות ותוכניות לימודים יש בשפע.
צוואר הבקבוק הוא בארגון הלימודים, הכופה אחדות בירוקרטית על פני מורכבות פדגוגית,
ומונע מהמורים והתלמידים לבטא את יכולותיהם ולשכלל אותן.

לשכלל את יכולותיהם:

שכל: כישורי תבונה כך שיבינו את העולם ואת עצמם : מיומנויות שכליות,
שפתיות, מתמטיות, ומיומנויות למידה וחקר.

רצון: כישורי בחירה כך שישלטו בהבנתם: מיומנויות רגשיות, חברתיות, ניהול
פעולות וקבלת החלטות.

גוף: כישורי פעולה כך שיממשו את בחירתם: מיומנויות מוטוריות, חישה
ותחושה, מלאכות ואומנויות.

לשבור את מערכת השעות

הגמשה וגיוון של

"הכיתה": הקבוצה החברתית והקבוצה הלומדת

"השיעור": יחידות הזמן והמרחב

"המורה": תפקידי התלמידים והמורים

"המקצוע": התכנים הנלמדים וארגון ההוראה

היקף היישום גמיש: רכיב אחד או יותר, בשכבה אחת או יותר, בסמסטר אחד או יותר, בהתאמה לרצון וליכולות של בית הספר

דוגמאות (לפי יחידות במערכת השעות):

1. שעת קבוצה: חצי שעה למחנכת עם מחצית הכיתה, פעמיים עד שלוש בשבוע.
2. בוקר טוב וצהרים טובים: 10-15 דקות בפתחת יום ובסופו, מפגש המחנכת עם כיתה.
3. רצועת בחירה: נושא לבחירת התלמידים מתוך היצע שמכינות המורות:
 - קורס העשרה לסמסטר בקבוצות דו-שכבתיות (למשל, 8 נושאים ל-6 כיתות ה'-ו').
 - תכני העמקה מתוך תוכנית לימודים: כגון חלוקת השכבה בשיעור מדע לפי נושאי עניין.
 - נושאי חקר: שעת חקר שכבתית שבה התלמידים בוחרים בצוות, במורה מלווה ובנושא.
4. סדנת למידה: שעה של למידה עצמית (תרגול, העמקה או העשרה), לבחירת התלמיד.
5. למידה עצמית: פירוק יחידות ההוראה:
 - סולמות ושלבים: שילוב הקניה במליאה, תרגול בצוותים הטרוגנים, והתקדמות אישית.
 - פירוק לינארי: תלמיד (או צוות) מתקדם לפי יכולתו. הקניה וליווי אישיים בלבד.
 - פירוק לרוחב: הקניה במליאה, תרגול והעמקה בצוותים, סיכום במליאה.
6. פרחי הוראה: תלמידים מכיתות גבוהות משמשים חונכים (עוזרי מורה) בכיתות הנמוכות.
7. גיוון משך השיעורים: חצי שעה לשיעורי הקניה, שעה ויותר לשיעורי התנסות ויצירה.

שלבי יישום בבית הספר

הנהלת בית הספר: השלב ההצהרתי

1. פדגוגיה פרוגרסיבית, הסומכת על המורים והתלמידים
2. מנהיגות סוחפת מורים והורים, המתקשים לוותר על שליטה
3. ניהול של ארגון מגוון, תנועתי, תזזיתי ומשתנה

מערכת השעות: השלב היישומי

1. הצבת התניות היוזמה בעדיפות ראשונה בעת תכנון המערכת
2. מיצוי יצירתי של המשאבים: שעות תקן, זמן למידה ומרחבי לימוד
3. בחירה במינימום מתוך המתנ"ה, כדי לאפשר תוספות

צוות המורות והמורים: ליווי ההפעלה

1. התחלה בשיבוץ היישומים במערכת, והשתלמות המורים בתנועה
2. התאמת היישומים ליכולות ולרצונות של המורות והמורים
3. הגדרת צוותי מו"פ של מורים והקדשת זמן לעבודתם
4. ליווי אישי וצוותי של המורות והמורים ומענה לקשיים ולהתנגדויות

הערכה

ההערכה נעשית באמצעות היקף היישום של כל מיומנות. למשל, אם נבקש לאפשר לתלמידים לבחור, ולתרגל אותם בבחירה, נבחן את מספר ההזדמנויות לבחירה המוטמעות במערכת השעות, ואת היקף הבחירה שהמורים אכן מאפשרים ומלווים בפועל.

היוזמה פותחה בידי דר' גיל גרטל, במסגרת חממו"פ, אגף מו"פ ניסויים ויזמות במשרד החינוך. הופעלה ונוסתה משנת 2019 בבית הספר בן גוריון בגבעתיים, בהובלת כרמית גלעדי, מנהלת, וטלי ויסמן, סגנית. בשנת 2021 הצטרף ליוזמה בית ספר ממלכתי א' בחוד השרון, בהובלת מירב פז-מודן, מנהלת, ומאיה גרנט, רכזת פדגוגית.

הגמשה וגיוון של ארגון הלימודים

מטרת היוזמה לשבור את האחידות של ארגון הלימודים בבית הספר, כך שיתאים בצורה טובה יותר לצורכי ההוראה, הלמידה ופיתוח הכישורים.

רציונל:

אנו מבקשים להציב את המורים והתלמידים במציאות המאפשרת להם לממש את מקצועיות ההוראה וכישורי הלמידה, על ידי הגמשה וגיוון של אחדות הקבוצה הלומדת ("כיתה") של מרחבי הזמן והמרחב ("שיעור"), של תפקידי התלמידים והמורים ("מורה") ושל התכנים הנלמדים ("מקצוע") -

היקף היישום גמיש מתוך התאמה לרצון וליכולות של כל בית ספר: רכיב יישום אחד או יותר, בשכבה אחת או יותר, בסמסטר אחד או יותר.

הערכה בהתאם להיקף היישום. למשל, אם הוחלט לאפשר לתלמידים מצבי בחירה, ההערכה תעשה על ידי מספר ההזדמנויות לבחירה המוטמעות במערכת השעות, והיקף הבחירה שהמורים אכן מאפשרים בפועל.

1. התפיסה הפדגוגית

למידה היא יכולת טבעית (נטייה, אינסטינקט) אשר מקדמת את הצעירים מתלות לעצמאות. הלמידה משתכללת לנוכח התנסויות בלמידה.

בלמידה מעורבים שלושה כישורים של האדם:¹

"אם נבחן את המבנה של הנפש האנושית נגלה שהיא עשויה משלוש תכונות יסוד, והן הבנה, רצון והיכולת לפעול.

תכונת ההבנה היא השכל, המרצה הפנימית של הדברים, שם מתיישבים ומשתקפים החושים המגיעים מכל המקורות. התכונה השנייה היא הרצון עצמו, השיפוט הפנימי של הפעולות, אשר באופן חופשי מאמץ כמה מהן ודוחה אחרות. תכונת הפעולה היא יכולתו המיוחדת של האדם להשיג את מה שהוא מבין ורוצה."

שלושת "התכונות" מייצגות שלוש משפחות-על של מיומנויות: מיומנויות שכליות (תבוניות), יכולות אנושיות (רגשיות חברתיות), וכישורי פעולה. סדר הדברים הוא כזה שתחילה אנחנו מבינים

¹ הציטוטים מתוך ספריו של הפדגוג הציכי יאן עמוס קומניוס, 1592 - 1670.

את העולם ואת עצמינו, על בסיס התבונה אנחנו רוצים ובחרים כיצד לנהוג, ולבסוף מוציאים את הבחירה לפועל בהתנהגותנו.

איור: מפת הכישורים והמיומנויות שהיוזמה מאפשרת לתרגל ולטפח

ההוראה במרכז

בית הספר מחנך באמצעות הוראה.

ההוראה היא כלי הליווי שבעזרתו אנחנו משכללים את יכולות התלמידות והתלמידים. המורים מזמנים להם הזדמנויות ואפשרויות, שבאמצעותן הם משכללים את כישורי התבונה, כישורי אישיותם וכישורי פעולתם.

פיתוח המיומנויות והכישורים אפשרי כאשר התלמידים מתרגלים אותם בעצמם. כלומר, ללמוד על ידי למידה: הם לומדים לחקור על ידי התנסות בחקירה, הם לומדים לשלוט בבחירותיהם על ידי התנסות בבחירה, והם לומדים להתנהג בחברה על ידי התנסות בחיי חברה.

זאת משני טעמים מרכזיים: ראשית, הלמידה מתפתחת מהמוחשי אל המופשט. תחילה הדברים עצמם, אחר כך הבנתם ולבסוף הערכתם השכלית:

הילדים יכוונו לתרגל תחילה את החושים (שכן זה הכי קל), אחר כך את הזיכרון, אחר כך את ההבנה, ולבסוף את השיפוט. בדרך זו יתרחש מהלך מדורג. שכן כל הידע מתחיל בתפיסה החושית; ואחר כך, באמצעות הדמיון, הוא נכנס לממלכת הזיכרון; ואחר כך,

מתוך התעכבות על הפרטים, מתעוררת ההבנה של הכללי; ולבסוף מגיע השיפוט של העובדות אשר הובנו, ובדרך זו הידע שלנו מתבסס היטב.

שנית, ההתנסות העצמאית של התלמידים מגלמת את החופש, שהוא רכיב הכרחי לכל למידה: חשוב עד מאוד שבני אדם יבינו את הדברים לאמיתם, וילמדו וידעו כיצד לבחור או להיפטר מהם בקלות על פי חפצם. כך יובטח שיישמר צלם האל בבני האדם שכן חופש הבחירה יישאר תכונתם הבולטת. אם הוא ייעלם, ובני אדם ייאלצו להכניע את רצונם לשיפוט חיצוני, במקום רצון נקבל אי-רצון ובמקום אדם נקבל אי-אדם. [...]

בית הספר של החכמה הכללית, חייב להיות משוחרר מכל מה שדומה לסמכותנות; מכל כפייה של אמונות; מכל הנחות מראש; ומכל מה שמקשה את החושים. דברים כאלה מתרחשים כל אימת שלתלמידים לא ניתנת האפשרות לוודא את מה שהם שומעים באמצעות התבוננות בדברים, מישושם ונגיעה בהם.

בעולם של למידה מתוך התנסות חופשית ועצמאית יש להוראה תפקיד הכרחי: היא מסירה מחסומים, למשל על ידי התאמת המשימה הלימודית לרמה של התלמידים; היא מאפשרת התנסות, למשל על ידי תכנון מתאים של יחידות ההוראה; והיא מלווה את הילד בהתקדמותו על ידי הקנייה, עידוד, התייעצות, תיקון וכיוצא באלה.

2. שלבים ותנאים ביישום

במהלך ההתנסות בהטמעת היוזמה, זוהו שלושה שלבים ביישומה, כך שכל שלב מהווה תנאי מקדים להצלחתו של השלב הבא: שלב הצהרתי בהנהלת בית הספר, שלב יישומי במערכת השעות ושלב של תמיכה וליווי במורות ובמורים, תוך כדי היישום.

נדגיש כי ניתן ליישם את היוזמה באופן חלקי ומתפתח עם השנים. למשל, בשנה ראשונה להטמיע יישומים רק בשכבת גיל אחת, או רק באחד מימי השבוע, או לבחור רק ביישום אחד. ככל שבית הספר מצליח בכך, ניתן להרחיב את היקף היישום לעתיד.

שלב א' – הנהלת בית הספר

יישום היוזמה מתחיל בפגישה עם מנהלת או מנהל בית הספר, כלקוח מרכזי, ועם הפורום שהוא מגדיר כפורום מנהל או מוביל של היוזמה. על ההנהלה לאמץ שלושה תנאים:

1. אימוץ השקפת עולם חינוכית

כתנאי מקדים לכל היוזמה, הנהלת בית הספר נדרשת לאמץ את השקפת העולם הפדגוגית שתוארה לעיל.

דהיינו, השקפת עולם חינוכית פרוגרסיבית (להבדיל משמרנית), הומניסטית ואופטימית, המניחה שהעולם הוא טוב ואנשים הם טובים, אם רק נסיר מהם מחסומים ונאפשר להם הזדמנויות. במילים אחרות, היוזמה תלויה בכך שההנהלה מקבלת שמורים ותלמידים יפתחו את יכולותיהם ככל שתרחיב בית הספר תאפשר להם להתנסות בחקירה, בבחירה ובפעולה.

2. מנהיגות מול מורים והורים

במהלך היישום נמצא כי יש מורות ומורים אשר מתקשים להתאים את עצמם גם לתוכן השינוי וגם לעצם השינוי בהרגלי עבודתם. הנהלת בית הספר נדרשת לזהות מוקדי קושי אלה ולתת להם מענה, וזאת תוך התייחסות ליחסי הכוחות בתוך חדר המורים, וביכולת של ההנהלה להוביל שינוי.

בתגובות של המורים המתקשים ניתן לזהות שלושה טיעונים מרכזיים:

- א. קושי של חלק מהמורים להוביל מפגש עם תלמידים שבו המוקד הוא רגשי-חברתי ולא הוראה של תוכן. ניתן להכליל זאת כקושי ביישום גישת חינוך בלתי פורמלי על פני חינוך פורמלי.
- ב. קושי של חלק מהמורים לתכנן מחדש את תוכנית הלימודים כפי שהם מכירים אותה ומנוסים בהוראתה, למשל להגדיר חלק מהפרקים כפרקי בחירה או כפרקים ללמידה עצמית.
- ג. קושי של חלק מהמורים להעביר את מושכות ההובלה לתלמידים, או לפצל את הכיתה לקבוצות למידה מקבילות. הקושי המרכזי כאן הוא בנכונות לוותר על שליטה.

בהקשר דומה זוהה גם קושי אצל חלק מההורים, המודדים הוראה ולמידה רק דרך הממד הצר של מספר העמודים שהתלמידים מילאו בחוברות התרגילים. יש הורים המפרשים את תפקיד בית הספר כמי שעליו להכניע את התלמידים לבצע תרגילים, במונחים של הספק ("להספיק את החומר"), ולא בפיתוח עצמאותם הלימודית.

3. ארגון בתנועה

הטמעה של יישומים רבים ביוזמה, בכל שכבות הגיל ובכל ימי השבוע, מניבה בית ספר המתנהל בגמישות רבה. למשל, השיעורים בכיתות מסתיימים במועדים שונים, חלק מהתלמידים נמצאים מחוץ לכיתות בשלבים שונים של למידה עצמית וכדומה.

לנוכח היוזמה מתהווה תרבות ארגונית גמישה, תנועתית ותזזיתית, וההנהלה נדרשת לראות בכך עדות להצלחת היוזמה. מנהלים המבקשים לעבור במסדרונות בית הספר "ולשמוע - שקט", לא יוכלו להוביל את יישום היוזמה.

שלב ב' – יישום מערכת השעות

שינוי ארגון הלימודים, כפי שמתבטא במערכת השעות, הוא לב ליבה של היוזמה. נזכיר כי העניין הוא להציב את המורים והתלמידים בתוך מציאות המאפשרת (ומחייבת) אותם להורות וללמוד אחרת, מציאות שהיא תוצר ישיר של מערכת השעות.

כל אחד מהיישומים מטיל מספר אילוצים על מערכת השעות. לדוגמה, אחד היישומים הוא גיוון הקבוצה הלומדת, מתוך טענה שאין סיבה חינוכית שאותה קבוצה ("הכיתה") אמורה ללמוד יחד, כלומר להתעניין ולהתקדם במידה שווה, בכל תחומי הדעת. כדי ליישם זאת, נדרש, למשל, ששתי כיתות בשכבה ילמדו "מדעים" באותה שעה, על ידי שני מורים שונים. כך יוכלו התלמידים להתפצל באותה שעה לשתי קבוצות לפי נושא הלימוד (כיתת ביולוגיה וכיתת כימיה) ולא לפי החלוקה הברוקרטית לכיתה-1 ולכיתה-2.

כדי להצליח בכך, נדרשת שליטה פנימית (בתוך בית הספר) בתכנון מערכת השעות, ונכונות לגמישות רבה בתכנון. כלומר, שההתניות של כל יישום יקבלו עדיפות ראשונה בעת תכנון המערכת.

כדי להצליח ולגוון את מערכת השעות, נדרש למצות ביצירתיות את כל שעות התקן העומדות לרשות בית הספר: שעות הוראה ושעות פרטניות. למשל, יישום מרכז למידה שבו התלמידים לומדים בעצמם, והמורים בתפקידי ליווי וייעוץ, בעזרת שעות פרטניות ולא שעות הוראה.

לבסוף, אפשר להוסיף שעות הוראה מגוונות במערכת תוך התייחסות גמישה לדרישות מסמך מתנ"ה. למשל, יישום של שעת חקר, שבמהלכו התלמידים חוקרים נושאים לפי בחירתם, יכול להיספר כשעה של הוראת שפה, שכן התלמידים נדרשים לתרגל מיומנויות מתוך תוכנית הלימודים כגון מיזוג טקסטים, כתיבת טיעון, עמידה מול קהל וכדומה.

שלב ג' – ליווי הצוות בהפעלה

התנאי הראשון במעבר בשלב ב' לשלב ג' ביישום הוא ששיבוץ היישומים במערכת השעות יתבצע לפני הכשרת המורות והמורים. הנחת היסוד היא שהמורים מוכשרים לעבודתם, והיזומה מותאמת לכישוריהם הבסיסיים. אמנם נדרשת הסתגלות לשינוי, ועל כך יש לתת מענה, אולם לא נדרשת הכשרה בנושאים שהמורים לא הוכשרו אליהם בלימודיהם או מתוך ניסיונם עד כה.

כדי להקל על ההסתגלות, ראוי להתאים מראש את אופיו של כל יישום ליכולותיהם ולרצונם של המורות והמורים הלוקחים בו חלק. למשל, יישומים שבמרכזם חינוך רגשי חברתי, למורים שמרגישים נוח ביישום חינוך בלתי פורמלי, או יישומים שבמרכזם למידה עצמית של התלמידים למורים שהם גמישים ומאפשרים באופיים.

תרבות המו"פ (מחקר ופיתוח) של צוות בית הספר זוהה כתנאי מרכזי להצלחת היוזמה. הכוונה כאן שמורות ומורים יפעלו בצוותי פיתוח ותמיכה הדדיים, ושינתנו להם הליווי, הזמן והגיבוי המתאימים לעבודה זאת. למשל, לצורך פירוק תוכנית לימודים לשלבים של הקנייה במליאה, תרגול בצוותים ולמידה עצמית.

ולבסוף, יש להתייחס לצוות המורות והמורים באותה מידה של "פרסונליות" שבה אנו מבקשים מהם להתייחס לתלמידים. כלומר, ליצור השתלמות כזו שתתן מענה דיפרנציאלי לכל מורה (או צוות מורים), בהתאם לקשיים שלהם.

3. דוגמאות של יישומים

א. הקבוצה החברתית

מבנה: שיעור קצר (30 דקות) שבו מחנכת הכיתה נמצאת עם מחצית מתלמידי הכיתה.
יישום: שובץ בבית ספר בן גוריון בשעת הלימוד הראשונה בבוקר, שלוש פעמים בשבוע לכל כיתה.

תנאים למערכת: 3 שעות הוראה לכל שתי כיתות. חצי מכל כיתה עם המחנכת, ושני החצאים האחרים יחד בשיעור כגון חינוך גופני או אומנות.

רציונל: הקבוצה החברתית המתמודדת עם משימות, מאפשרת לכל אחת ואחד מחבריה להיות שותפים ואחראים לפעולתה, מעצם היותה קטנה ואינטימית. בקבוצה קטנה והטרוגנית, מוצא לעצמו כל אחד תפקיד ייחודי, המעניק לו תחושת נחיצות ומשמעות.

תחומי התפתחות: מיומנויות חברתיות ורגשיות לחצי הכיתה עם המחנכת; גמישות והסתגלות לתפקוד בסביבות משתנות, לשני חצאי הכיתות שלומדים יחד.

תכנים: ההתפתחות החברתית מרחשת מתוך כך שהקבוצה מתמודדת עם משימות שונות, כגון משימות משחק או משימות הקשורות לשגרת חיי בית הספר. למשל תחזוקה של גינה או פינת נושא באחריות חברי הקבוצה. נדגש כי מדובר בהתמודדות פעלתנית משותפת עם משימות ומטלות, ולא בתכנים הנהוגים בשיעור "חינוך" או "כישורי חיים".

עזרים: קטלוג שיתופי בצוות בית הספר של רעיונות לפעילויות בקבוצה החברתית.

ב. בוקר טוב וצהריים טובים:

מבנה: 10 עד 15 דקות בתחילה יום ובסיומו, שיחה של המחנכת בכיתה.
יישום: שובץ בבית ספר בן גוריון בכל בוקר ובכל צהריים, בכל הכיתות ובכל ימי השבוע.

תנאים למערכת: שיבוץ המחנכות בכיתותיהן בשיעור הראשון. לא התקיים בימים המחנכת ביום חופשי. כאשר המחנכת לא נמצאת בסיום היום של הכיתה, בוצע על ידי המורה שמלמדת בשיעור האחרון.

רציונל: שיחה קצרה לצורך בקרה על תחושות ורגשות התלמידים, התייחסות לצרכים של התלמידים, ופתרון ריבים ומחלוקות ככל שהתגלו.
תחומי התפתחות: מיומנויות חברתיות ורגשיות.

תכנים: שיחת סבב.

עזרים: בנק רעיונות לשיחות סבב כגון לפי תור, תלמיד מזמן תלמיד אחר, בחירת חפץ המניע שיחה, תלמיד מביא קטע קריאה קצר וכדומה.

1. בחירה – קורסי העשרה

מבנה: שעה במערכת שבה מוצעים לבחירת התלמידים מספר קורסים בנושאי העשרה
יישום: שובץ בבית ספר בן גוריון במסגרת דו שכבתית: חמישה נושאים לארבע כיתות, למשך סמסטר.

תנאים למערכת: איתור המורים שמעוניינים ללמד נושא העשרה, ושיבוצם באותו שיעור עבור כל הכיתות המשתתפות.

רצינות: אפשרות למורות ולמורים להורות תכנים על פי נטיית ליבם לקבוצות תלמידים שבחרו (ומתעניינים) בכך; אפשרות לתלמידים לתרגל מיומנויות למידה בתכנים שבחרו לפי נטיית ליבם.
תחומי התפתחות: מיומנויות בחירה, אחריות, ותפקוד בסביבות משתנות

תכנים: כל תוכן שהמורים המציעים בקיאים בו.
עזרים: מודלים לתכנון תוכנית לימודים ככלי עזר למורים.

2. בחירה – העמקה במקצועות נלמדים

מבנה: שעה במערכת בה מוצעים לבחירת התלמידים מספר נושאי העמקה מתוך תוכנית הלימודים. תלמידים של שתי כיתות מתחלקים לקבוצות לפי בחירה בנושא ולא לפי החלוקה הברוקרטיית לכיתה-1 ולכיתה-2.
יישום: תוכן אך לא יושם.

תנאים למערכת: שיבוץ בשעה אחת של שני מורים של אותו מקצוע, ושתי כיתות מאותה שכבה. מתאים לתוכניות שבהן יש יותר ממורה אחד למקצוע עבור כיתות שונות בשכבה.

רצינות: תוכניות לימודים רבות כוללות פרקים אחדים לבחירת התלמידים. למשל, בתוכנית מדעים פרקים מתוך ביולוגיה, כימיה, פיזיקה או מדעי כדור הארץ. הרעיון הוא להעביר את הבחירה מהמורים לתלמידים. כך שני מורים ילמדו באותה שעה, כל אחד מהם פרק העמקה אחר, והתלמידים יתחלקו בשתי הכיתות לפי בחירתם בנושא. ניתן לממש למשך שיעור בודד, מספר שיעורים או סמסטר שלם.

חומי התפתחות: מיומנויות בחירה, אחריות, ותפקוד בסביבות משתנות

תכנים: בהתאם לפרקי הבחירה שקיימים בתוכניות הלימודים
עזרים: איתור פרקי הבחירה בתוכניות הלימודים

ג3. בחירה – נושא חקר בצוותים

מבנה: שעה במערכת שבה התלמידים בצוותים לומדים וחוקרים נושא שבחרו.
יישום: שובץ בממלכתי א' הוד השרון בשעה משותפת לכל המחנכות והתלמידים בכיתות ה' ו'.
הכוונה היתה שהתלמידים יבחרו צוותים, יבחרו מורה מנחה ויבחרו נושא. במגבלות הלמידה בקפסולות הם בחרו נושא חקר בלבד.

תנאים למערכת: שיבוץ באותה שעה של כל המחנכות והתלמידים בכיתות שנבחרו

רצינות: דומה להוראת חקר ופרויקטים (pbl)

תחומי התפתחות: מיומנויות חקר, בחירה, ניהול ועבודת צוות.

תכנים: חלק מהמורות בחרו נושא-על, כגון "אישים", ובתוכו התלמידים בחרו באישיות למחקר.
חלק מהמורות השאירו את הבחירה פתוחה.
עזרים: מודל שלבי עבודת חקר, שעוֹבֵד גם כמחווך הערכה.

4. סדנת למידה

מבנה: שעה במערכת שבה התלמידים, לבד או בצוותים, בוחרים מה ללמוד, מתוך משימות שניתנו בשיעורים אחרים במערכת או נושאי העשרה.
יישום: שובץ בבן גוריון גבעתיים כשעה שבועית אחת בכל הכיתות למעט כיתות א'-ב'.

תנאים למערכת: שעה רגילה. תשומת לב ליכולות של המורה המשובצת בשיעור.

רצינות: שיעור שבו התוכן מתהווה מלמטה (התלמידים) על פי צרכיהם ורצונם, בשונה ממרבית מערכת השעות הניכפת עליהם. המורה בתפקיד מלווה ומסייע ליחידים ולצוותים (אין מליאה).
תחומי התפתחות: מיומנויות לומד עצמאי, בחירה, ומיומנויות ניהול

תכנים: לבחירת התלמידים.

עזרים: כל המורים נדרשו להציע לתלמידים משימות תרגול, העמקה והעשרה, כל מורה במקצוע שבאחריותו. כלל ההצעות היוו בנק הבחירה של התלמידים.

5. שילוב למידה עצמית

מבנה: בתוך רצף שגרת ההוראה, שילוב של הקניה במליאת הכיתה, תרגול בצוותים הטרוגניים ועבודה עצמית של כל תלמיד ברמתו.
יישום: תוכן וטרם יושם

תנאים למערכת: אין

רצינול: הוראה אחידה משותפת לכל התלמידים אינה מאפשרת למורה להקדיש יתר תשומת לב לתלמידים מתקשים, ואינה מאפשרת לתלמידים מתקדמים להתקדם ברמתם. מצד שני, פירוק מוחלט של הכיתה (או השכבה) לפי רמות, עלול להרחיב פערים ולפגוע בתלמידים מוחלשים ומתקדמים גם יחד. הפתרון אם כך הוא לזמן שלוש מסגרות למידה לאורך יחידת ההוראה: שלב הקניה משותף במליאה, שלב תרגול בקבוצות הטרוגניות שבו המתקדמים מסייעים למתקשים, ושלב שבו המורה מעניקה תגבור למתקשים, והמתקדמים מקבלים משימות למידה עצמית התואמות לרמתם.

תחומי התפתחות: אחריות, שיתופיות, ניהול למידה

תכנים: בהתאם לתוכנית הלימודים.

עזרים: פיתוח משימות העשרה לתלמידים מתקדמים.

6. פרחי הוראה

מבנה: תלמידים מכיתות גבוהות משובצים כעוזרי הוראה בשיעורים של כיתות נמוכות. יישום: שובץ בבן גוריון גבעתיים בשעה החברתית בבוקר. בשעה שהמחנכות היו עם חצאי כיתה, שובצו תלמידים מחצאי הכיתות האחרות כ-"פרחי ספורט" והעבירו שיעור חנ"ג לחצאי כיתות מהכיתות הנמוכות.

ניתן לשבץ פרחי הוראה בכל השיעורים שבהן יש רכיב של למידה עצמית בכיתות הנמוכות: כגון שלבי התרגול בשיעורי מתמטיקה, שיעורי "סדנת למידה" וכך הלאה.

תנאים למערכת: שיבוץ תואם של שיעור שבו חצי מתלמידי כיתה גבוהה נכנסים לשיעורים מתאימים בכיתות הנמוכות.

רצינול: מפגש של תלמיד צעיר ובוגר תורם לשני הצדדים: הצעיר מקבל דוגמה ומודל לחיקוי והבוגר מקבל הזדמנות לתרגל מנהיגות והובלה. כמו כן, ההוראה משמשת לבוגרים כדרך לימוד, שכן כאשר הם צריכים להסביר דבר מה לאחרים, הם מעבדים את הנושא ומבינים אותו טוב יותר. תחומי התפתחות: מיומנויות חברתיות ומנהיגות.

תכנים: בהתאם לנלמד בכיתות

עזרים: המורה בכיתה הצעירה נדרשת להדריך את התלמידים הבוגרים במשימת הליווי.

7. גיוון משך השיעורים

מבנה: שיבוץ שיעורים בני 30 דקות עד 90 דקות, בהתאמה לטיבו של השיעור.

יישום: שובץ בבן גוריון גבעתיים בכל הכיתות.

תנאים למערכת: יחידת הזמן של שני השיעורים הצמודים, השלישי והרביעי, בכל יום, חולקה בדרכים מגוונות: משלושה שיעורים של חצי שעה ועד שיעור אחד של שעה וחצי.

רציונל: משך השיעור צריך להתאים לטיבו של השיעור. בשיעורי יצירה ועבודה כגון אומנות, מעבדה במדעים, מוזיקה וסיורים בסביבה, נדרש זמן ממושך לצורך התארגנות ופעילות עצמית. לעומת זאת בשיעורי הקנייה במתמטיקה ובעברית, ההסבר הוא קצר, ודי בחצי שעה. התרגול מתבצע בנפרד במסגרת סדנת הלמידה (לעיל).
תחומי התפתחות: תפקוד בסביבות משתנות.

תכנים: בהתאם לתוכניות הלימודים.

עזרים: אין.

4. דוגמאות מתוך ליווי המורים

א. רציונל היוזמה

מפגש מקדים עם המורות והמורים, לקראת סיום שנת הלימודים, אשר במהלכו הוצג הרציונל החינוכי של היוזמה ויישומיה בשנת הלימודים הבאה.
תוכנית המפגש:

1. התפיסה הפדגוגית: המורים מחנכים באמצעות הוראה, ותפקידם לתמוך בהתפתחות הכישורים של כל ילדה וילד. מערכת השעות צריכה לאפשר זאת.
2. הידע בא מלמטה: היוזמה מניחה שהמורות והמורים מוכשרים להוראה, ושהידע לגבי דרכי היישום נמצא בכיתות. היוזמה מתאימה את עצמה לצרכים וליכולות של מה שקורה, ולא מכתיבה דרכי הוראה או תכני הוראה מבחוץ.
3. הצבת הקשיים והאתגרים "על השולחן": היוזמה נסמכת על נכונות המורות והמורים לוותר על שליטה. בנוסף, חלק מהיישומים דורשים תכנון חדש של יחידות ההוראה.
4. תיאור כל אחד מהיישומים שנבחרו ליישום. לכל יישום הוכן עמוד אחד שמתארו, והוא חולק למורים בהתאמה ליישומים שבאחריותם.

* מכתב המתאר את היוזמה נשלח גם להורי התלמידים.

ב. הידע בא מלמטה

על מנת ליישם עיקרון זה, שהוזכר לעיל, כל מפגש של הצוות במהלך השנה התחיל בדיווח של אחת או אחד המורים, אודות התנסות שחוה בכיתתו, בהקשר של יישומי היוזמה.

ג. מרכז מו"פ למורים

מורות ומורים שונים נדרשו ליישומים שונים, והתקשו באתגרים שונים. על כן עלה הצורך לנטר את הקשיים השונים ולתת להם מענה דיפרנציאלי. כלומר, שהשתלמות הצוות לא הייתה רק במסגרת מליאה, אלא צוותי מורים שונים קיבלו הדרכה וליווי בנושאים הרלוונטיים להם.

נושאים שנמצאו רלוונטיים לכל הצוות:

1. התבוננות על ההוראה בבית הספר מנקודת המבט של כישורים ומיומנויות, ולא בדרך המוכרת של מיון התכנים לפי "מקצועות לימוד". בתוך כך, הדרך לתרגל ולפתח מיומנויות לומד עצמאי.
2. החשיבות העליונה של פיתוח יחידות הוראה בידי מורות ומורים, לפי המידע המתברר בכיתות. דגש על המגבלות של הוראה אחידה, כלומר לפי תוכנית לימודים חיצונית.
3. הערכה (מחקר שדה) המניבה מידע למורה באיזה מידה תלמידים יודעים ומבינים מה שנלמד, ומנטרת את הצורך של כל אחת ואחד מהם בהדרכה נוספת מהמורה.
4. התמודדות עם פערים בהישגי התלמידים, והאפשרות לתת מענה דיפרנציאלי: תגבור למתקשים ואפשרויות התקדמות למתקדמים.

נושאים שנמצאו רלוונטיים לחלק מהמורים:

1. כיצד לפרק את תוכנית ההוראה כך שיהיו בה שלבים של הקנייה ודיון במליאה, תרגול בצוותים הטרוגניים, ולמידה עצמית של כל תלמיד ברמתו.
2. כיצד לפתח תוכנית הוראה סביב נושא מארגן (תוכניות העשרה שמעבר לתוכניות הלימודים).
3. הערכה: כיצד יודעים "היכן נמצא" כל תלמיד על רצף הלמידה, וכיצד לפתח מחוון להערכה חלופית.
4. כיצד להפעיל את הכיתה בדרכי חינוך לא פורמלי כגון משחק, שיחה או משימת אתגר.